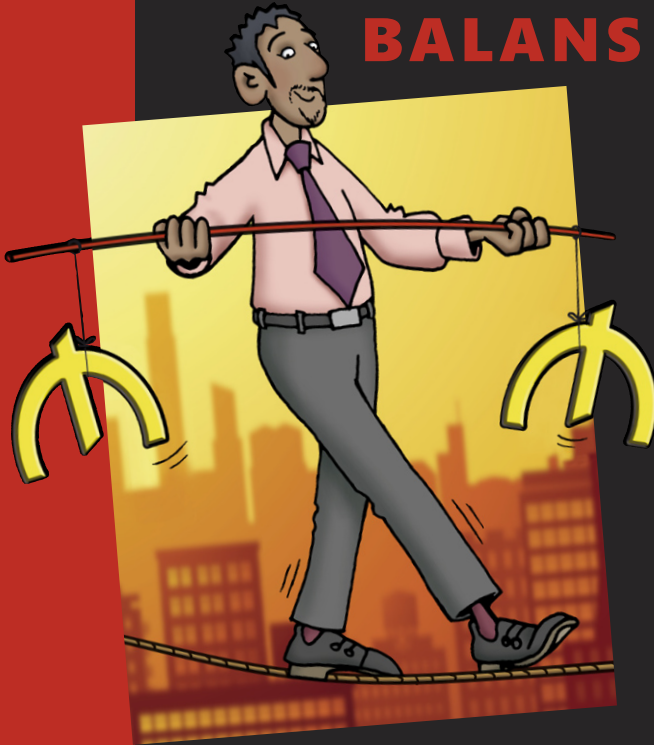


# BALANS HESABATI



*2-ci nəşr*

Mənfəət və zərər  
hesabatları, o cümlədən  
balans hesabatları  
və pulun biznesdə  
hərəkətini başa düşməyə  
kömək edən göstəriş və  
məsləhətlər

**Enn Houkins və  
Klayv Törner**

"Müəllifin zəngin praktiki təcrübəsi və birbaşa (xətti) rəhbərin nöqtəyi-nəzəri bu aydın və oxunaqlı kitabda tam şəkildə əks olunur və başa düşülür".

**Rey Cenninqs, "Dowty Aerospace" şirkətinin İnsan resursları şöbəsinin direktoru**

"Əldə edə biləcəyiniz ən unikal vəsaitdir – maliyyə sahəsinə dair yalnız bir kitab oxuyacaqsınızsa, onda bu kitabı oxuyun!"

**Piter Kolli, "RAC Motoring Services Ltd" şirkətinin Maliyyə və üzvlük xidmətləri şöbəsinin direktoru**

## **BALANS HESABATI**



**COPYRIGHT  
NOTICE**  
Please Read

The contents of this electronic book (text and graphics) are protected by international copyright law. All rights reserved.

The copying, reproduction, duplication, storage in a retrieval system, distribution (including by email, fax or other electronic means), publication, modification or transmission of the book are **STRICTLY PROHIBITED** unless otherwise agreed in writing between the purchaser/licensee and Management Pocketbooks.

Depending on the terms of your purchase/licence, you may be entitled to print parts of this electronic book for your personal use only. Multiple printing/photocopying is **STRICTLY PROHIBITED** unless otherwise agreed in writing between the purchaser and Management Pocketbooks.

If you are in any doubt about the permitted use of this electronic book, or believe that it has come into your possession by means that contravene this copyright notice, please contact us.



**MANAGEMENT  
POCKETBOOKS**

Wild's Yard, The Dean,  
Alresford, Hampshire  
SO24 9BQ UK

Tel: +44 (0)1962 735573  
Fax: +44 (0)1962 733637  
sales@pocketbook.co.uk  
www.pocketbook.co.uk

# MÜNDƏRİCAT



## GİRİŞ

1



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

Maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi; maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi; mənfəətin əldə edilməsi; xülasə

5



## XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI

Xərcləri nə üçün təsnif etmək lazımdır? Kapital, yoxsa gəlir? Xərclərə nəzarət

35



## MALİYYƏ HESABATLARI

Giriş

41



## BALANS HESABATI

Maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi (əsas vəsaitlər, dövriyyə kapitalı); maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi; balanslaşdırma; dərc edilən forma

45



## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

Mənfəət nağd pul deyil; əməliyyat mənfəəti; maliyyələşdirmə xərcləri; dərc edilən forma

69



## ƏLAVƏ 1

Maliyyə jarqonlarının izahı

93

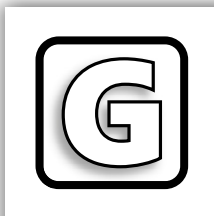
## ƏLAVƏ 2

Amortisasiyanın hesablanması

101



Bu simvol oxucunu ifadə və ya terminin artıq izah edildiyi əvvəlki səhifələrə yönləndirir.



**GİRİŞ**

GİRİŞ

## ÇAŞBAŞ QALIRSINIZ?



Əksər insanlar mühasiblərin istifadə etdiyi jarqonlar və... rəqəmlərin yaratdığı qorxu səbəbindən maliyyə hesabatlarını başa düşmək üçün cəhd etməyə çəkinir və ya həvəssiz yanaşırlar!

Dövriyyə kapitalı

Xalis mənfəət

Ehtiyat vəsaitlər

Kreditor borcları

Əsas vəsaitlər

Amortizasiya

Cəlb olunmuş kapital

Debitor borcları



GİRİŞ

## HƏVƏSSİZ YANAŞMAYIN!



### **Müəyyən bir strukturu olan prosesdən istifadə edin:**

Birinci addım: biznes maliyyələşdirməsinin "sağlam" modelini hazırlamaq;

İkinci addım: kapital və cari xərclərin "biznesin maliyyə modeli"nə təsirini başa düşmək;

Üçüncü addım: bu modeldən aşağıdakıları çıxarmaq:

- balans hesabatı
- mənfəət və zərər hesabatı.

GİRİŞ

## TEZ-TEZ QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR

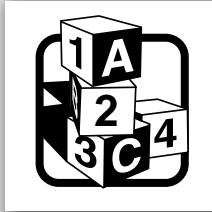


Bizim, yəni bu kitabın müəlliflərinin təlim məşğələlərində çox qarşılaşdığı yanlış fikirlərin bəziləri aşağıda sadalanır. Görün onlardan hər hansı biri sizə tanış gəlirmi?..

- ◆ *"Balans hesabatı mənə biznesin dəyəri barədə məlumat verir".*
- ◆ *"İlin sonunda bölüşdürülməmiş mənfəət haradasa bir yerdə olmalıdır: ya bankda, ya da mühasibin siyirməsində..."*
- ◆ *"Səhmlərinin qiyməti artırsa, deməli, şirkətin pulu çoxalacaq".*
- ◆ *"İki müəssisənin nəticələrini müqayisə etsək, daha çox mənfəət əldə etmiş müəssisənin daha yaxşı işlədiyini görərik".*
- ◆ *"Mühasib balans hesabatını tarazlaşdırmaq üçün hansısa bölməyə ... yaqın ki, mənfəət bölməsinə balanslaşdırıcı rəqəm əlavə edir".*

Kitabın müvafiq hissələrində bu yanlış fikirləri təhlil edəcəyik.





# **BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ**

Giriş .....	<i>səh. 6</i>
Maliyyə vəsaitlərinin mənbələri ....	<i>səh. 9</i>
Maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi .....	<i>səh. 18</i>
Gəlirin əldə edilməsi .....	<i>səh. 28</i>
Xülasə .....	<i>səh. 31</i>

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

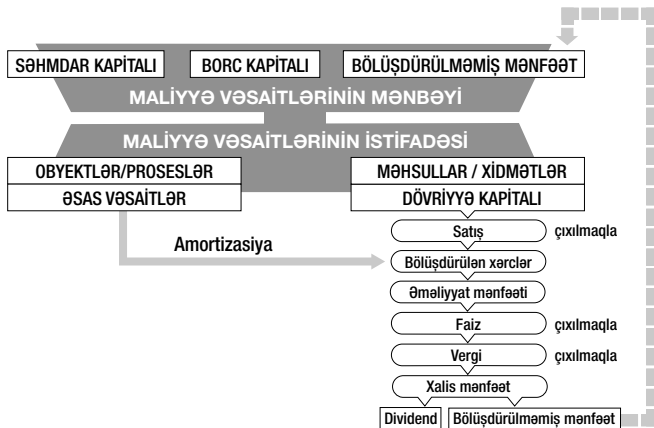
# GİRİŞ



Bu fəsildə pulun biznesdə necə hərəkət etdiyini sadə və aydın terminlərlə izah edən biznes modeli işləyib hazırlayacağıq.

# BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

## MODEL



BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

## MODELİN TƏTBİQ EDİLMƏSİ



**Biznesinizi** başa düşmək üçün aşağıdakı modeldən istifadə edin:

- Biznesiniz necə maliyyələşdirilir?
- Bu pulu nəyə xərcləyirsiniz?
- Nə qədər mənfəət əldə edirsiniz?
- **BU BİZNES SƏRF EDİLƏN ƏMƏYƏ DƏYİRMİ?**

Elə edin ki, biznes modeli və maliyyə hesabatları sizə işləsin!

Gəlin lap əvvəldən başlayaq →

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ



Əksər müəssisələr **uzunmüddətli maliyyələşdirməyə** ehtiyac duyurlar, yəni məqsədlərə nail ola bilmək üçün investisiya uzunmüddətli əsasda yatırılmalıdır.

Uzunmüddətli maliyyələşdirmənin üç kateqoriyası var:

- səhmdar kapitalı;
- borc kapitalı;
- bölüşdürülməmiş mənfəət.

Bu kateqoriyaların hər biri fərqli investor gözləntiləri və biznesin idarə olunmasından asılı olaraq, fərqli nəticələr doğurur.

Əksər müəssisələr hər üç kateqoriyanın qarışığından istifadə etməyə üstünlük verir.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

## SƏHMDAR KAPİTALI



### **İzahı**

Fiziki şəxslər və ya maliyyə müəssisələri şirkətin səhmlərini alaraq kapitalı təmin edir. Onlar bu kapitalı ödəyərkən aşağıdakı formada gəlir əldə edəcəklərini gözləyirlər:

- dividendlər;
- artım.

### **Dividendlər**

- Adətən, ildə iki dəfə ödənilir: yarımillik hesabatlarla əsaslanan aralıq dividendlər və bütöv ilin nəticələrindən asılı olan yekun dividendlər.
- Dividendin ödənilməsi ilə bağlı şirkətin heç bir hüquqi öhdəliyi olmur.

### **Artım**

- Investisiyanın dəyəri artaraq mənfəətli satış imkanı yaradır.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ



# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

## SƏHMDAR KAPİTALININ DOĞURDUĞU NƏTİCƏLƏR

- Müəssisənin sahibi baş icraçı direktor və direktorlar şurası deyil, səhmdarlardır.
- Buna görə də səhmdarların gözləntilərinə hörmətlə yanaşmaq lazımdır.
- Müəssisənin performansını səhmdarların gözləntilərinə cavab verməzsə:
  - direktorlar şurasının üzvlərinin hamısı və ya bir neçəsi işdən azad edilə bilər;
  - investitorlar səhmləri sata, bu da səhmlərin qiymətlərinin düşməsinə gətirib çıxara bilər və beləliklə də...
  - şirkətin zəifləməsi və başqa müəssisələr tərəfindən "udulması" (satin alınması) təhlükəsi yarana bilər.

**Qeyd.** Müəssisəyə sahib olmaq üçün "pusquda duran" alıcı torpağı, binanı, mal-material ehtiyatlarını deyil, **səhmləri** satın almalıdır. Səhmlərin qiyməti düşsə, müəssisənin qiyməti də ucuzlaşar.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# ÇOX QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR



"Şirkətin səhmlərinin qiyməti qalxırsa, deməli, onun pulu çoxalır, səhmlərin qiyməti düşürsə, onda pulu azalır".

*Şirkətin yeni səhmdar kapitalını artırmaq istədiyi və ya şirkəti satınalma təklifini rədd etdiyi hallar istisna olmaqla, səhmlərin qiyməti müəssisənin fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərmir.*

*Məsələn, Altay yeni müəssisənin səhmlərinə 1000 AZN sərmayə qoyur.*

*Şirkət həmin 1000 AZN-i mal-material ehtiyatlarının, maşın və avadanlıqların satın alınmasına xərcləyir. Bu sövdələşmə nəticəsində, Altay isə bir kağız parçası... yəni səhm sertifikatı əldə edir.*

*Şirkət böyüdükcə Fuad səhmləri 1200 AZN-ə satın almağı təklif edir. Altay kağız parçasını Fuada təqdim edir və əvəzində 1200 AZN alır.*

*Altay 200 manat qazanır. Şirkət sövdələşmədə iştirak etmir və ona görə də bu prosesin onun maliyyə vəziyyətinə təsiri olmur. Eynilə bu qaydada, səhmin dəyəri düşərsə və Fuad onu satmaq qərarına gələrsə, uduzacaq, ancaq bu, şirkətin hesabatlarına təsir etməyəcək.*



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

## BORC KAPİTALI



### İzahı

Müəssisəyə borc verilən və onun gələcəkdə geri ödəməli olacağı puldur.

- Potensial kreditorun ilk görmək istədiyi sənəd biznes-plan olacaq.
- Təklif olunan müəssisənin rentabelli olduğuna əmin olduqdan sonra kreditor aşağıdakıları tələb edəcək:
  - borc üzrə faiz;
  - borcun geri ödənilməsinin mümkünlüyü.
- Borcun şərtləri müqavilə əsasında razılaşıdırılacaq.

BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

## **MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ**

BORC KAPİTALININ DOĞURDUĞU NƏTİCƏLƏR



Borc götürülən pul, yəni borc kapitalı maliyyə riskinə yol açır.

- Borcun şərtləri müqavilə əsasında razılaşıdırılır.
- Müəssisə bu vəsaitin mənfəət gətirib-gətirməməsindən asılı olmayaraq, borc üzrə faizi də, borc kapitalını da ödəməyə davam etməlidir.
- Kreditor təminat və ya girov tələb edəcək (borcalanın ödəmə qabiliyyəti olmazsa, borcun geri ödənilə bilməsi üçün).

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

## BORC KAPİTALI - NÜMUNƏ



İpoteka kreditinin alınması biznes kreditinin alınmasına bənzər bir prosesdir.

- 1 Kreditor **biznes-planı** gözdən keçirir:
  - əmlakın real dəyəri;
  - borc götürmək istədiyiniz pulun məbləği;
  - gəlir və mövcud xərclər.
- 2 **İpoteka müqaviləsi** borcun şərtlərini müəyyən edir.
- 3 Kreditor əmlak üzrə mülkiyyət hüquqlarını təsdiq edən sənədi ödəmə qabiliyyətinin olmaması halı üçün təminat olaraq saxlayır.

BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

## MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

BÖLÜŞDÜRÜLMƏMİŞ MƏNFƏƏT



### İzahı

Müəssisə gəlir əldə edərkən onun bir hissəsini gələcək inkişafını özü maliyyələşdirmək üçün yenidən investisiya qoymaq imkanı əldə edir.

- Bölüşdürülməmiş mənfəət müəssisənin özünün qazandığı puldur.
- Buna görə də aşağıdakılardan qaçınmağa imkan verən uzunmüddətli maliyyələşdirmənin ən ucuz mənbəyidir:
  - dividendlərin ödənilməsi;
  - borc üzrə faizin ödənilməsi;

Odur ki, biznesinin böyük bir hissəsini bölüşdürülməmiş mənfəətlə maliyyələşdirən şirkətin

**RƏQABƏT ÜSTÜNLÜYÜ**  
vardır.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

## XÜLASƏ



Uzunmüddətli maliyyələşdirmə üzrə kateqoriyaların xülasəsi:



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

Müəssisə biznesin idarə edilməsi üçün lazım olan resursların **alınması** məqsədilə uzunmüddətli kapital cəlb edir:



### ALİŞ-VERİŞ SİYAHISI:

- Bina və ərazilər
- Materiallar
- İşçi qüvvəsi
- Maşın və avadanlıqlar
- Kommunal resurslar
- Sığorta
- Nəqliyyat vasitələri
- Texniki xidmət
- Kompüterlər



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ



Alış-veriş siyahısında qeyd olunanlar xərclərin növünü və əhəmiyyətini əks etdirmək məqsədilə qruplaşdırılıb:

	Obyektlər/proseslər İşi yerinə yetirmək üçün lazım olan alətlər... <b>istifadə edilməlidir!</b>	Məhsullar/xidmətlər Materiallar və əlavə dəyər... <b>satılmalıdır!</b>
	məs: bina və ərazilər maşın və avadanlıqlar nəqliyyat vasitələri kompüterlər	məs: materiallar işçi qüvvəsi kommunal resurslar sığorta texniki xidmət
MÜDDƏT:	Uzun illər ərzində saxlanılan	Müntəzəm olaraq dəyişən
DƏYƏR:	Dəyəri yüksək olan resurslar	Dəyəri aşağı olan resurslar
QƏRAR SƏVİYYƏSİ:	Strateji	Operativ
MÜHASİB JARQONLARI	Əsas vəsaitlər	Dövriyyə kapitalı

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

## OBJEKTlər/PROSESLƏR – ƏSAS VƏSAİTLƏR



**Obyektlər və proseslər .... işi yerinə yetirmək üçün lazım olan alətlər ... istifadə edilməlidir.**

**Nə qədər investisiyaya ehtiyac var?** Bu, aşağıdakılardan asılı olacaq:

- işin xarakteri və həcmi;
- müştəriyə göstərilən xidmət.
- fəaliyyət sahəsi;

Biznes sahəsi	Prosesə investisiyaqoyma
Pərakəndə satış	Mərkəzi küçələrdə ticarət mərkəzləri, yoxsa şəhər kənarında mağazalar? Anbarda saxlama və daşıma barədə nə düşünürsünüz?
Paylaşdırma	Daşıma Anbarda saxlama barədə nə düşünürsünüz?
İstehsalat	Zavod və maşınlar/avadanlıqlar Anbarda saxlama və daşıma barədə nə düşünürsünüz?



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

## MƏHSULLAR / XİDMƏTLƏR – DÖVRİYYƏ KAPİTALI



**Məhsullar və xidmətlər...** müştəriyə satmaq üçündür.

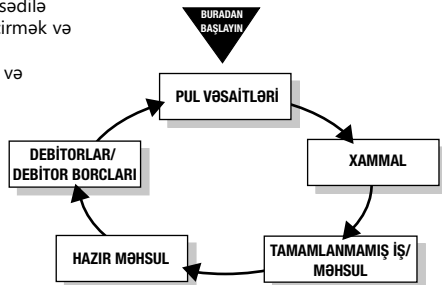
Vəsaitlər müştərinin ehtiyaclarına cavab vermək məqsədilə material və xidmət axınına, həmçinin satışı həyata keçirmək və krediti ödəmək üçün tələb olunur.

Mühasiblər bu vəsaiti **dövriyyə kapitalı adlandırırlar...** və investisiyanın funksiyası məhz budur... **İŞLƏMƏK!**

- Pul vəsaitləri (nağd pul)
- xammal satın almaq üçün istifadə edilir və
- bu xammal əvvəlcə tamamlanmamış işə/məhsula
- sonra hazır məhsula çevrilir,
- növbəti addımda isə razılaşdırılmış kredit müddətindən sonra
- əldə etdikləri məhsullara görə ödəniş edən
- müştərilərə satılır.

Bu proses CARI AKTİVLƏR DÖVRƏSİ adlanır.

**Qeyd.** Mal-material ehtiyatları = xammal+ tamamlanmamış iş/məhsul+ hazır məhsul



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

## DÖVRİYYƏ KAPİTALI: KREDİT



- Əksər müəssisələr çatdırılma zamanı nə müştərilərdən nağd pul alır, nə də təchizatçılarına nağd pul ödəyirlər.
- Kredit müştərilərə verilir və təchizatçılardan alınır.

**Debitor borcları** - müştərilərin aldığı məhsullara görə borclu olduğu məbləğdir;  
- müəssisəyə "borclanan" müştərilərdir;  
- həmçinin "alınacaq borclar" da adlanır  
- **cari aktivlərin** bir hissəsidir. **KKI** səh. 21

**Kreditor borcları** - alınmış məhsullara/xidmətlərə görə təchizatçılara ödəniləcək məbləğdir;  
- həmçinin " ödəniləcək borclar" da adlanır;  
- cari passivlərin (yəni qısamüddətli öhdəliklərin) bir hissəsidir.

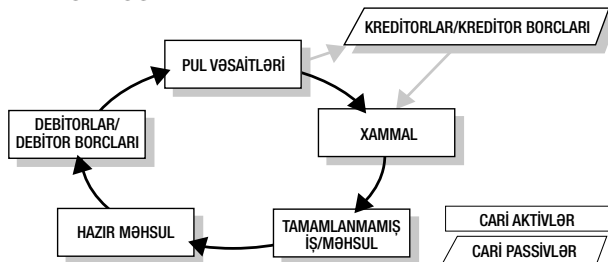
## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ



# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

## DÖVRIYYƏ KAPİTALI DÖVRƏSİ

Dövriyyə kapitalı dövrəsini bu cür təsvir etmək olar:



### Müəssisə dövriyyə kapitalına nə qədər investisiya qoyur?

- Mal-material ehtiyatlarının heç də hamısı üçün ödəniş edilməyəcəkdir. Buna görə də dövriyyə kapitalı təchizatçılara ödəniləcək məbləğ çıxılmaqla cari aktivlərin dəyərinə bərabərdir.

DÖVRIYYƏ KAPİTALI = CARİ PASSİVLƏR *çoxalmaqla* CARİ AKTİVLƏR  
= KREDİTOR BORCLARI *çoxalmaqla* (MAL-MATERIAL EHTİYATLARI  
*üstəgəl* DEBİTOR BORCLARI *üstəgəl* PUL VƏSAİTLƏRİ)

BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

## MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

DÖVRİYYƏ KAPİTALI DÖVRƏSİ



Qeyd

- 1 Dövriyyə kapitalının miqdarı aşağıdakılardan asılıdır:
  - biznesin ölçüsündən;
  - verilmiş və götürülmüş kreditdən;
  - istehsal prosesinin icra müddətindən;
  - təklif olunan məhsulların/xidmətlərin çeşidindən.
- 2 Dövrənin "Pul vəsaitləri" hissəsindən digər hissələrinə keçid **riskə yol açır** və bu cür riskləri kompensasiya etmək üçün proses **kifayət qədər** gəlir perspektivi vəd etməlidir.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

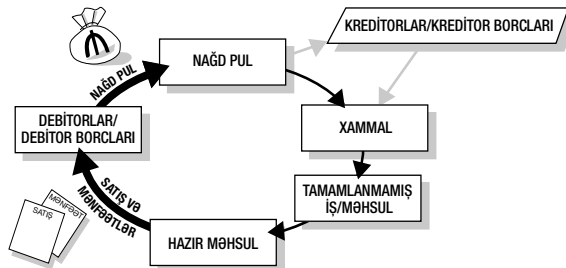


# MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

## DÖVRIYYƏ KAPİTALI DÖVRƏSİ

**3** Məhsullar mənfəətlə istehsal olunursa, dövrə hər dəfə başa çatanda müəssisə mənfəət və nağd pul qazanır. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, mənfəət və nağd pul vəsaiti dövrənin fərqli nöqtələrində ölçülür.

- **Satış** (və nəticə etibarilə də mənfəət) məhsullar müştəriyə göndərildikdə ölçülür.
- **Nağd pul** yalnız müştəri ödəniş etdikdə əldə edilir.
- Bu zamanlama fərqi **MƏNFƏƏT ≠ (NAĞD) PUL VƏSAİTLƏRİ** nəticəsinə təsir edən amillərdən biridir.



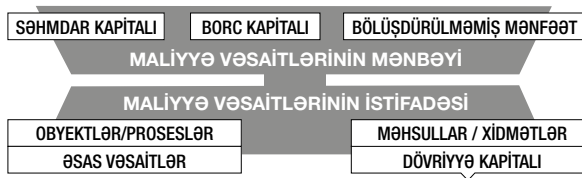
Bu ideyalar "*Pul axınlarının idarə edilməsi*" kitabında irəli sürülmüş və daha ətraflı izah edilmişdir.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# XÜLASƏ



Kitabın bu hissəsinədək tanış olduğumuz model aşağıdakı şəkildədir:



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# PULU HƏDƏR YERƏ SƏRF ETMƏYİN



**Bu sadə modelin əhəmiyyətini dərk edin!**

Pul vəsaitləri əldə edilir ki...

MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

...biznes məqsədilə istifadə edilsin...

MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ

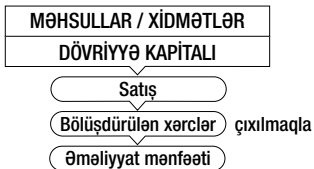
İnvestisiyanın hər 1 AZN-i - **cəlb edilməli (və ya əldə edilməli);**  
- maliyyələşməlidir (faiz və/və ya dividendləri ödəmək üçün).

Odur ki, aşağıdakıları yerinə yetirmək vacibdir:

- xərclərə nəzarət etmək;
- yeni prosesləri əsaslandırmaq;
- məhsulları planlaşdırmaq və onlara nəzarət etmək.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# MƏNFƏƏTİN ƏLDƏ EDİLMƏSİ



- Biznes qurmağın səbəbi mənfəət əldə etməkdir.
- Mənfəət satışdan əldə edilir.
- Hazır məhsullar müştəriyə satıldıqda mənfəət qiymətləndirilir.
- Satış qiyməti bölüşdürülən xərclərdən, yəni satılmış malların mənbəyinin axtarılması, istehsalı, satılması və paylaşdırılması zamanı çəkilən əməliyyat xərclərindən yuxarı olarsa, mənfəət əldə edilir.



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ



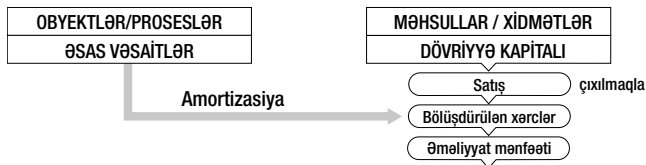
# MƏNFƏƏTİN ƏLDƏ EDİLMƏSİ

## AMORTİZASIYA

Ancaq yenə də nəşə əskikdir.

Müəssisələr məhsulun istehsalı üçün lazım olan obyektləri (bina, ərazi, maşın və avadanlıqlar və s.) təmin etmək məqsədilə əsas vəsaitlərə investisiya qoyur.

Buna görə də məhsulun maya dəyərinin bir hissəsini bu obyektlərdən və proseslərdən istifadə üçün çəkilən xərc (və ya istifadə haqqı) təşkil edir. Bu xərc **AMORTİZASIYA** adlanır.

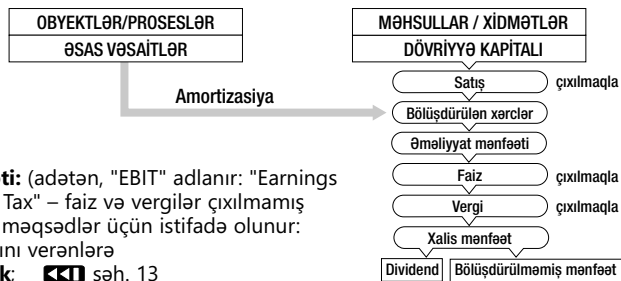


**Qeyd.** *Amortizasiyanın hesablanması üçün bax: səh. 101 - 106.*



## MƏNFƏTİN ƏLDƏ EDİLMƏSİ

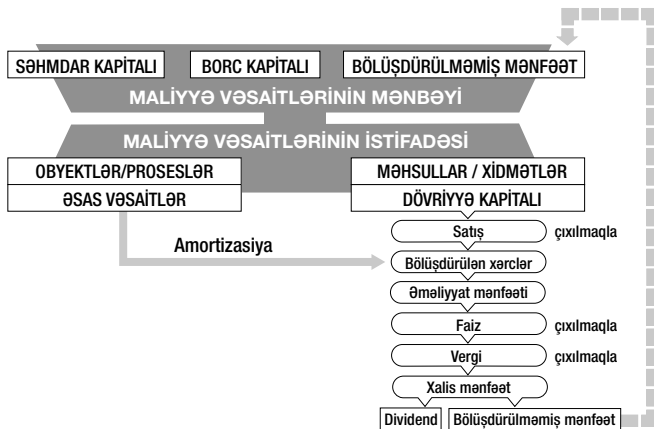
### ÖDƏNİLƏCƏK DİGƏR XƏRCLƏR



- **Əməliyyat mənfəəti:** (adətən, "EBIT" adlanır: "Earnings Before Interest and Tax" – faiz və vergilər çıxılmamış mənfəət) aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə olunur:
  - borc kapitalını verənlərə **faiz ödəmək**; **KKI** səh. 13
  - dövlətə vergi ödəmək.
- **Xalis mənfəət:** xərclərin hamısı ödənildikdən sonra yerdə qalanlar səhmdarlara məxsusdur və ya:
  - **dividend** bölüşdürülməmiş mənfəət kimi yenidən investisiya olaraq qoyulacaq. **KKI** səh. 16

# BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

## MODELİN TAM TƏSVİRİ



## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

### ÜMUMİ TƏSƏVVÜR



MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN  
MƏNBƏLƏRİ

MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN  
İSTİFADƏSİ

ƏMƏLIYYAT MƏNFƏƏTİ  
XALIS MƏNFƏƏT

BÖLÜŞDÜRÜLMƏMİŞ  
MƏNFƏƏT

- Maliyyə vəsaitləri uzunmüddətli biznes tələblərini maliyyələşdirmək üçün cəlb edilir.
- Rəhbərlər aşağıdakı məqsədlərlə vəsaitləri necə sərf edəcəklərini müəyyənləşdirirlər:
  - işlərin icrası üçün alətləri təmin etmək;
  - məhsul və xidmətlərlə əlaqəli gündəlik işləri maliyyələşdirmək.
- Məhsullar mənfəətlə (zərər) satılır.
- Xalis mənfəət dividendlər kimi bölüşdürülür və ya bölüşdürülməmiş mənfəət kimi yenidən investisiya olaraq qoyulur.
- Daha yaxşı obyektlər satın almaq və/və ya məhsul çeşidini artırmaq üçün bölüşdürülməmiş mənfəətdən istifadə edilə bilər və nəticədə:
  - əməliyyat mənfəəti artar;
  - xalis mənfəət artar;
  - dividendlər artar;
  - əlavə mənfəət bölüşdürülmədən saxlanılır... və proses beləcə davam edər.

## BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ

# TEZ-TEZ QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR



"İlin sonunda bölüşdürülməmiş mənfəət haradasa bir yerdə olmalıdır: ya bankda, ya da mühasibin siyirməsində..."

*Bəli. Bölüşdürülməmiş mənfəət haradasa bir yerdədir – onu müəssisə daxilində yenidən investisiya olaraq qoyublar. Əgər müəssisə bölüşdürülməmiş mənfəəti, sadəcə, "toplayıb" modelin üst hissəsinə geri qaytarmamışdan əvvəl onu il sonuna kimi saxlasaydı, bu, son dərəcə səmərəsiz olardı. Odur ki, bölüşdürülməmiş mənfəət davamlı olaraq dövr edir, yəni modelin sonunda çən-filan yoxdur, yalnız sayğac və nasos var. Hər il sayğac sıfırlanır və hər dövrənin sonunda mənfəət hesablanır.*



QEYDLƏR





# XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI

## **KAPİTAL, yoxsa GƏLİR?**

Xərcləri nə üçün təsnif etmək lazımdır? .....	<i>səh. 36</i>
Xərclərin təsnifatı .....	<i>səh. 36</i>
Xərclərə nəzarət .....	<i>səh. 39</i>

## XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI

# XƏRCLƏRİ NƏ ÜÇÜN TƏSNİF ETMƏK LAZIMDIR?

Hər dəfə müəssisə pul xərcləyəndə bu, biznesin maliyyə modelinə də təsir edir.

Odur ki:

- modelin strukturuna uyğun olaraq hesabatın düzgün hazırlanması üçün xərclər təsnif edilməli və;
- müəssisənin maliyyə hədəflərinə nail olmaq məqsədilə bu modelin tətbiqində xərclərin effektivliyini təmin etmək üçün onlara nəzarət edilməlidir.





## XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI

### KAPİTAL, YOXSAX GƏLİR?



- Kapital xərcləri - əsas vəsaitlərin satın alınması/təmiri və ya yenilənməsi **KKI** səh. 20
- Cari xərclər - müştərinin tələb etdiyi məhsullar/xidmətlər üzrə xammalın əldə edilməsi, istehsalı, satışı və çətdirilməsi ilə əlaqəli xərclər.

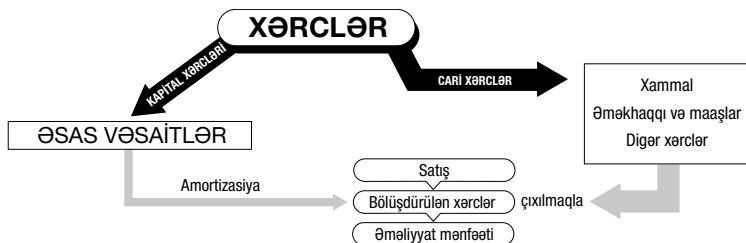
Aşağıdakılara görə ödəniş etməli olduğunuz qaraj sahibi barədə düşünün:

- yeni qəza xidməti məşını;
- onun emalatxanasının böyüdülməsi;
- onun mexanikinin əməkhaqqısı;
- satılacaq bir neçə yeni məşın.

İlk iki maddə kapital xərclərinə, sonrakı iki maddə isə cari xərclərə aiddir.

## XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI

# XƏRCLƏR MƏNFƏƏTİMƏ NECƏ TƏSİR EDƏCƏK?



- Kapital xərclərinin mənfəətə təsiri amortizasiya xərcləri vasitəsilə aktivlərin xidmət müddətinə "yayılır" (bax. səh. 49).
- Cari xərclər bölüşdürülən xərclərə daxil edilir və beləliklə də, cari xərclərin aid olduğu məhsul/xidmət satılan kimi mənfəət azalır.

## XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI

### **NƏZARƏT**

#### KAPİTAL XƏRCLƏRİ



- Uzun müddət ərzində istifadə ediləcək obyekt və proseslər üzrə uzunmüddətli maliyyələşdirmə kapital xərclərinə daxildir.
- Müəssisəniz yanlış "alətlər" alarsa,
  - pulu geri qaytara bilərsinizmi?
  - bəs rəqibləriniz daha yaxşı "alətlər" alırsa, necə rəqabət apara bilərsiniz?
- Odur ki, kapital xərcləri əsaslandırılmalı – risk, investisiya və gəlirin təhlil olunduğu biznes-planla dəstəklənməlidir.

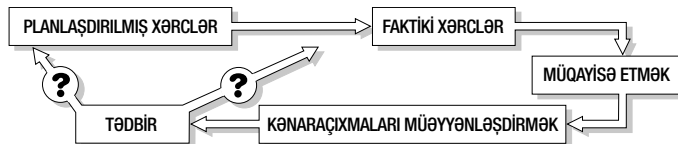
## XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI

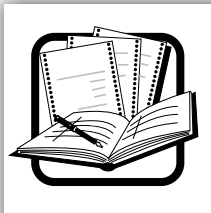
# NƏZARƏT

## CARİ XƏRCLƏR



- Müəssisələrin resursları məhdud olur.
- Biznes məqsədlərini həyata keçirmək üçün planlar tərtib edilməli və tələb olunan fəaliyyət və xərclər üzrə resurslar ayrılmalıdır.
- Hər hansı fərqi (kənarçıxmanı) müəyyənləşdirmək üçün faktiki xərclər planlaşdırılmış xərclərlə müqayisə edilir.
- Aşağıdakılardan birini yerinə yetirmək üçün tədbir görülməlidir:  
i) xərcləri büdcəyə uyğunlaşdırmaq və ya;      ii) büdcəyə düzəliş etmək.





# MALİYYƏ HESABATLARI

Giriş .....	səh. 42
I bölmə: Balans hesabatı .....	səh. 45
II bölmə: Mənfəət və zərər hesabatı .....	səh. 49

## MALİYYƏ HESABATLARI

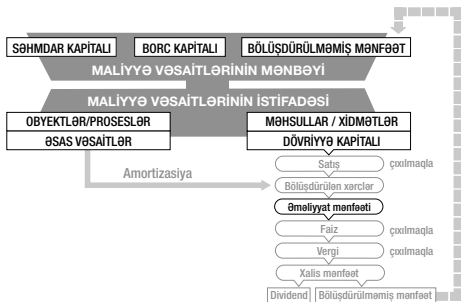
# GİRİŞ



Aşağıda kitabın birinci fəslində tərtib edilmiş biznesin maliyyə modeli verilmişdir.

 səh.31

### BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ



- Planlaşdırılmış investisiyanı maliyyələşdirmək üçün **vəsaitlər cəlb edilir.**
- Biznes-planı dəstəkləmək üçün **vəsaitlərdən istifadə edilir.**
- **Mənfəətlilik göstəricilərinin qiymətləndirilməsi** bu investisiyanın mənfəət əldə etmək üçün nə dərəcədə səmərəli istifadə edildiyinin ölçülməsi deməkdir.

## MALİYYƏ HESABATLARI

### GİRİŞ



Müəssisə öz sahiblərinə – səhmdarlara maliyyə hesabatları şəklində məlumat verməlidir.

Bu hesabatlara aşağıdakılar daxildir:

- i) investisiyanın xülasəsi...  
... **balans hesabatı**;
- ii) əməliyyat performansının xülasəsi...  
... **mənfəət və zərər hesabatı**.

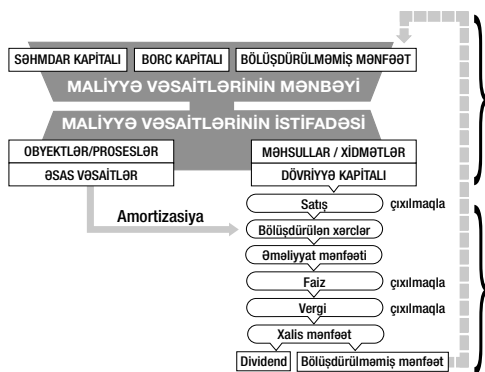
# MALİYYƏ HESABATLARI

## GİRİŞ



Balans hesabatı da, mənfəət və zərər hesabatı da biznesin maliyyə modeli üzrə hesabatlardır:

### BİZNESİN MALİYYƏ MODELİ İLƏ ƏLAQƏ



I hesabat

#### BALANS HESABATI

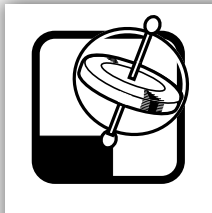
Biznesə qoyulan investisiyanın və onun mənbəyinin müəyyən bir andakı vəziyyətinin xülasəsi.

II hesabat

#### MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

Müəyyən hesabat dövrünü əhatə edən mənfəətlilik göstəricilərinin xülasəsi





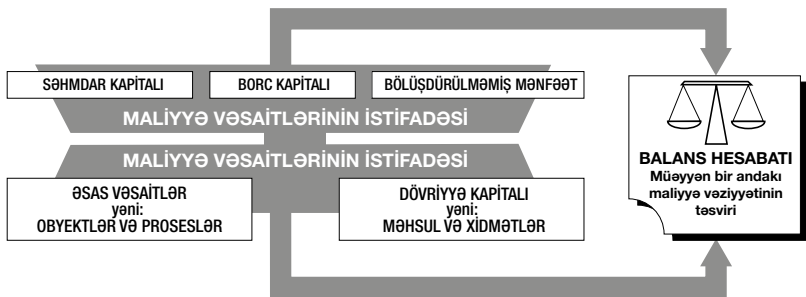
# I bölmə

## **BALANS HESABATI**

<b>Giriş</b> .....	<i>Page 46</i>
Maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi: <b>Əsas vəsaitlər</b> .....	<i>Page 48</i>
(o cümlədən amortizasiya)	
<b>Dövriyyə kapitalı</b> .....	<i>Page 51</i>
Maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi .....	<i>Page 53</i>
Balanslaşdırma .....	<i>Page 56</i>
Xülasə .....	<i>Page 59</i>
Balans hesabatının dərc edilən forması .....	<i>Page 65</i>

## BALANS HESABATI

# GİRİŞ



### BALANS HESABATI:

- müəyyən bir anda (dövrə) biznesə qoyulan investisiyanın maliyyə hesabatıdır və;
- müəyyən bir an (dövr) üzrə:
  - biznesə yatırılan pulun haradan gəldiyi və; **MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ**
  - hal-hazırda necə istifadə edilməsi **MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ** barədə məlumat verir.

## BALANS HESABATI

# BALANS HESABATININ FORMASI



Balans hesabatının forması modelin hər iki yarısını birləşdirir:

- maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi hesabatın yuxarı hissəsində göstərilir;
- maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi hesabatın aşağı hissəsində göstərilir.

Balans hesabatı: "ARC plc" müəssisəsinin 31 dekabr 202\_ - \_ il tarixində tamamlanan dövr üzrə maliyyə vəziyyəti-

AZN

### **Maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi**

Əsas vəsaitlər  
Dövrüyyə kapitalı

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

### **Maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi**

Səhmdar kapitalı  
Bölüşdürülməmiş mənfəət  
Borc kapitalı

\_\_\_\_\_


\_\_\_\_\_

## BALANS HESABATI

# ƏSAS VƏSAİTLƏR

## ƏSAS VƏSAİTLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ



Əsas vəsaitlər – kapital xərcləri nəticəsində müəssisədə istifadə etmək üçün əldə edilən obyekt və proseslərdir  səh. 20

Əsas vəsaitlər balans hesabatında aşağıdakı bəndlər üzrə qiymətləndirilir:

	AZN
<b>Xərclər (aşağıdakılar daxil olmaqla):</b>	
satınalma xərcləri	
hüquqi xərclər	
quraşdırma/montaj xərcləri	
<b>Amortizasiya xərcləri çıxılmaqla</b>	
yəni:	_____
<b>Xalis balans dəyəri</b>	
(və ya qalıq dəyəri)	_____

## BALANS HESABATI

# ƏSAS VƏSAİTLƏR

## ƏSAS VƏSAİTLƏRİN AMORTİZASIYASI



Tərifə əsasən:

- əsas vəsaitlər müəssisədə bir ildən çox müddət ərzində istifadə olunur;
- biznes əməliyyatlarının ölçüsünü nəzərə alaraq, əsas vəsaitlərin dəyəri əhəmiyyətli hesab edilir.

Satınalma ilində kapital xərclərinin mənfəətdən çıxılması **həmin ilin nəticələrini ədalətsizcəsinə "cərimələyər"** və növbəti illərdə obyektin istifadəsi davam etdirilən zaman heç bir xərc yaranmazdı.

**Buna görə də investisiya üzrə xərcləri bu investisiyanın istifadəsindən gəlir əldə ediləcək illər üzrə bölüşdürmək üçün əsas olmalıdır.**

Nəticədə yaranan xərc **AMORTİZASIYA** adlanır.

## BALANS HESABATI

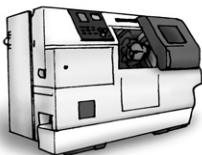
# ƏSAS VƏSAİTLƏRİN AMORTİZASIYASI



Torpaq üçün amortizasiya hesablanmır (daş karxanaları və mədənlər istisna edilməklə).



Yerdə qalan digər əsas vəsaitlərin hamısı üçün amortizasiya hesablanır.



## BALANS HESABATI

# DÖVRIYYƏ KAPİTALI

## TƏRİFİ

Dövriyyə kapitalı – müştərinin ehtiyaclarına cavab vermək məqsədilə material və xidmət axınıni, həmçinin satışı həyata keçirmək və krediti ödəmək üçün tələb olunan vəsaitlərdir. **KK** səh. 23

### Dövriyyə kapitalına aiddir:

- kreditor borcları (təchizatçılara ödəniləcək məbləğlər) **çixılmaqla**;
- mal-material ehtiyatları (xammal, tamamlanmamış işlər/məhsullar və hazır məhsullar);
- debitor borcları (müştərilərdən alınacaq məbləğlər);
- pul vəsaitləri.



## BALANS HESABATI

# DÖVRIYYƏ KAPİTALININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ



Balans hesabatında göstəricilər aşağıdakı kimi qeydə alınır:

**Mal-material  
ehtiyatları**

Maya dəyəri və xalis realizə (yəni satıla bilən) dəyəri arasında daha aşağı olan dəyərdə:  
- az satılan və izafi mal ehtiyatları nəzərə alınır.

**Debitor borcları**

Toplanılması gözlənilən məbləğdə:  
- ümitsiz borclar silinir;  
- mümkün ümitsiz borclar nəzərə alınır.

**Pul vəsaitləri**

Nominal dəyərdə

**Kreditor borcları**

Ödənilməsi gözlənilən məbləğdə



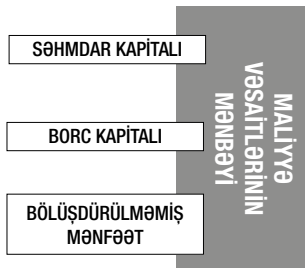
## BALANS HESABATI

# MALIYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏLƏRİ

## QIYMƏTLƏNDİRMƏ



İndi isə balans hesabatında pul vəsaitlərinin (hesabatın yuxarı birinci yarısında istifadə olunan) mənbəyini göstərən aşağı hissəsinə çatdıq.



- **SƏHMDAR KAPİTALI**  
Standart və ya nominal dəyərlə qiymətləndirilən buraxılmış səhmlərin sayıdır (bax. səh. 54).
- **BORC KAPİTALI**  
Banklardan (və ya bu kimi müəssisələrdən) cəlb edilmiş uzunmüddətli borclardır.
- **BÖLÜŞDÜRÜLMƏMİŞ MƏNFƏƏT**  
Yenidən investisiya olaraq qoyulan mənfəətin cəmidir. Bu barədə balans hesabatının "Ehtiyat vəsaitlər" toplusu termini ilə ifadə olunan bəndində məlumat verilir (bax. səh. 54)

## BALANS HESABATI


# EHTİYAT VƏSAİTLƏR



"Ehtiyat vəsaitlər" balans hesabatında istifadə olunan toplu termindir və səhmdarların müəssisəyə qoyduqları investisiyanın bir hissəsini təşkil edir.

Başlıca ehtiyat vəsaitlər aşağıdakılardır:

### **Bölüsdürülməmiş mənfəət:**

Bu mənfəət yenidən investisiya olaraq qoyulan məcmu mənfəəti təmsil edir.  səh. 16

### **Emissiya gəliri hesabı:**

Səhmdar kapitalı balans hesabatında nominal dəyərdə göstərilir, məsələn: hər səhm üzrə 1 AZN. Səhmlər nominal dəyərdən yuxarı qiymətə buraxılırsa, yaranan gəlirlər emissiya gəliri hesabında uçota alınır/əks etdirilir.

**Nümunə:** X şirkəti nominal dəyəri 1 AZN olan səhmlərə sahibdir. Şirkət mövcud bazar qiyməti 1,30 AZN olan 100 000 yeni səhm buraxır.

Səhmdar kapitalı 100 000 AZN,  
emissiya gəliri hesabı isə 30 000 AZN artaraq pul vəsaitlərinin  
130 000 AZN artımı ilə balanslaşdırılır.

## EHTİYAT VƏSAİTLƏR



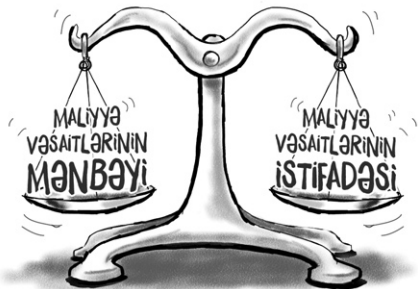
### **Yenidən qiymətləndirmə ehtiyatı:**

Müəssisələrdən əmlak və fond birjasında qiymətləndirilən investisiya kimi aktivləri müntəzəm şəkildə yenidən qiymətləndirmək və onların balans hesabatındakı göstəricilərinə müvafiq şəkildə düzəliş etmək tələb olunur.

- Müəssisə səhmdarlara məxsusdur.
- Buna görə də müəssisəyə məxsus aktivlərin dəyərində hər hansı dəyişikliyin edilməsi həmin səhmdarların üzərinə düşür.
- Beləliklə də, yenidən qiymətləndirmə nəticəsində aktivlərin dəyərində yaranmış artım və ya azalma "yenidən qiymətləndirmə ehtiyatı"ndakı artım və ya azalma ilə müşayiət olunur.

## BALANS HESABATI

### BALANSLAŞDIRMA



- Heç vaxt olmayan pulunuzla heç nə edə bilməzsiniz.



- Olan pulunuz isə öz-özünə yoxa çıxa bilməz.



BALANS HESABATI

## TEZ-TEZ QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR



**"Mühasib balans hesabatını tarazlaşdırmaq üçün hansısa bölməyə... yəqin ki, mənfəət bölməsinə balanslaşdırıcı rəqəm əlavə edir".**

*Balans hesabatı avtomatik olaraq tarazlaşır (balanslaşır), çünki mühasibat kitabında hər bir əməliyyat üzrə ikili yazılış – müxabirləşmələr aparılır!*

*İkili müxabirləşmə balans hesabatının hər iki tərəfini (yarısını) eyni məbləğdə ya artırır, ya da azaldır, yaxud eyni tərəfin daxilində bərabər sayda müsbət və ya mənfə yazılışlar qeyd olunur.*

Növbəti səhifələrdəki nümunələrə baxaq.

## BALANS HESABATI

# TEZ-TEZ QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR

## NÜMUNƏLƏR



	<b>Maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi</b>	<b>Maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi</b>
<i>1 milyon AZN nağd pul dəyərində səhmlərin buraxılması (nominal dəyərdə)</i>	+ 1 milyon AZN səhmdar kapitalı	+ 1 milyon AZN nağd pul
<i>0,5 milyon AZN dəyərində borc kapitalının ödənilməsi</i>	- 0,5 milyon AZN borc kapitalı	- 0,5 milyon AZN nağd pul
<i>50 min AZN dəyərində yeni avadanlığın satın alınması</i>	+ 50 min AZN əsas vəsait	- 50 min AZN nağd pul

**Yadda saxlayın:** balans hesabatı **tarazlaşmalıdır**, çünki bu sənədin birinci yarısı maliyyə vəsaitlərinin mənbəyini, yəni pulun haradan gəldiyini, ikinci yarısı isə maliyyə vəsaitlərinin istifadəsini, yəni pulun indi harada olduğunu izah edir.

BALANS HESABATI



"ARC plc" şirkətinin

BALANS  
HESABATI

## BALANS HESABATI

# XÜLASƏ



Aşağıda "ARC plc" müəssisəsinin balans hesabatının xülasəsi verilmişdir.

### 31 dekabr 202\_ \_ il tarixində tamamlanan dövr üzrə balans hesabatı

	QEYD	min AZN	min AZN
MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN İSTİFADƏSİ			
<b>Əsas vəsaitlər</b>			470
Cari aktivlər		520	
Cari passivlər çıxılmaqla,		<u>290</u>	
<b>Dövriyyə kapitalı</b>	2		<u>230</u>
<b>Cəlb olunmuş xalis aktivlər</b>	1		<u>700</u>
MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏYİ			
Buraxılmış səhmdar kapitalı		300	
ehtiyatı	3	<u>200</u>	
<b>Səhmdarların vəsaitləri</b>	4		500
Borc kapitalı			
<b>Cəlb olunmuş xalis kapital</b>	1		<u>200</u>
			<u>700</u>






## BALANS HESABATI

# XÜLASƏ



Qeydlər:

- Cəlb olunmuş xalis aktivlər** cəmi "maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi" əvəzinə işlədilən mühasibatlıq terminidir.  
**Cəlb olunmuş xalis kapital** cəmi "maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi" əvəzinə işlədilən mühasibatlıq terminidir.  
Nəticə etibarilə:  
**cəlb olunmuş xalis aktivlər = cəlb olunmuş xalis kapital**  səh. 56
- Dövriyyə kapitalı = cari aktivlər - cari passivlər**  səh. 51
- Ehtiyat vəsaitlər** toplu termindir və buraya müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi dövr ərzində toplanmış bölüşdürülməmiş mənfəət də daxildir.  səh. 54
- Səhmdar vəsaitləri** (və ya xalis dəyər) səhmdarların birbaşa (səhmləri satın almaqla) və ya dolayı yolla (xalis mənfəətin bir qismini bölüşdürülməmiş mənfəət kimi yenidən investisiya olaraq yatırımağa icazə verməklə) yatırıqları uzunmüddətli maliyyələşdirmənin ümumi məbləğidir.

## BALANS HESABATI

### XÜLASƏ

Burada isə eyni balans hesabatı geniş formada – əsas vəsaitlərin bəndlərini və dövriyyə kapitalının tərkib hissələrini əks etdirəcək şəkildə verilmişdir.



#### 31 dekabr 202\_ \_ il tarixində tamamlanan dövr üzrə balans hesabatı

	min AZN	min AZN	min AZN
<b>Əsas vəsaitlər</b>			
Torpaq və binalar		230	
Zavod və avadanlıqlar		170	
Nəqliyyat vasitələri		70	470
<b>Cari aktivlər</b>			
Mal-material ehtiyatları	320		
Debitor borcları	190		
Nəgd pul	<u>10</u>		
<b>Cari passivlər çıxılmaqla,</b>		520	
Kreditor borcları	<u>290</u>		
		<u>290</u>	
<b>Dövriyyə kapitalı</b>			230
<b>Cəlb olunmuş xalis aktivlər</b>			<u>700</u>
<b>MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN MƏNBƏYİ</b>			
<b>Buraxılmış səhmdar kapitalı</b>			
Hər biri 1 AZN dəyərində 300 000 adi səhm		300	
<b>Ehtiyat vəsaitlər</b>			
Bölüşdürülməmiş mənfəət		200	
<b>Səhmdar vəsaitləri</b>			500
Borc kapitalı			200
<b>Cəlb olunmuş xalis kapital</b>			700

## BALANS HESABATI

### XÜLASƏ



Diqqətli olun! Bu hesabatın öz məhdudiyyətləri var! Unutmayın ki, balans hesabatı ani çəkilən bir şəkilə bənzəyir – müəyyən bir anda (dövrdə) pulun haradan gəldiyini və hazırda haraya olduğunu əks etdirir.

İnsanlar şəkil çəkdirməmişdən əvvəl nə edirlər? Özlərini mümkün qədər qaydaya salmağa, xoş görünməyə çalışırlar. Müəssisələr də eynisini edir!

Kamera yalan danışa bilməz ... bəs ilin yerdə qalan 364 günü bu müəssisənin işi, əslində, necə görünür?

Xaotik?.. Bəlkə də!



## BALANS HESABATI

# TEZ-TEZ QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR



"Balans hesabatı mənə biznesin (müəssisənin) dəyəri barədə məlumat verir".

*Xeyr. Unutmayın ki, müəssisə səhmdarlara aiddir və buna görə də müəssisənin dəyəri bu səhmlərin əldə edilmə qiymətinə bərabərdir, yəni:*

$$\text{müəssisənin dəyəri} = \text{səhmlərin sayı} \times \text{səhmin qiyməti}$$

*Müəssisə dəyərinin səhmdar vəsaitlərinin balans hesabatındakı dəyəri ilə eyni olmamasının bir çox səbəbləri var. Bu səbəblərdən biri odur ki, müəssisə dəyərinin müəyyən hissəsi balans hesabatında qeyd edilmir, məsələn:*

- işçi bacarıqları;
- bazar imkanları;
- sifariş kitabı (sifarişlərin qeydiyyatı);
- əsas vəsaitlərin və ya mal-material ehtiyatlarının bazar dəyəri.

## BALANS HESABATI

# BALANS HESABATININ DAXİLİ FORMASI



- İndiyədək təhlil etdiyimiz forma rəhbərliyə verilən daxili hesabatın formasıdır.
- Burada əsas diqqət aşağıdakılarla əlaqədar rəhbərliyin qərarlarını nəzərdən keçirməyə yönəlir:
  - bir sıra müəssisədən kənar mənbələrdən gələn ... maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi (cəlb olunmuş xalis kapital) və...
  - bu vəsaitlərin hansı işlərə sərf olunması, yəni...
- Rəhbərlik cəlb olunmuş xalis kapital üzrə hesabat verməli və onun rentabelliğini təmin etməlidir.
- **Hesabata idarəetməyə aid vacib məlumat daxildir.**

## BALANS HESABATI

### **DƏRC EDİLƏN FORMA**



Balans hesabatı səhmdarlar və digər müəssisədənkənar istifadəçilər üçün dövrü olaraq dərc olunur.

- Son istifadəçinin dəyişməsi yalnız formatın dəyişdirilməsini tələb edir. Bu vaxtadək istifadə olunan mühasibatlıq terminləri eyni mənalı saxlayır.
- Balans hesabatının alternativ adı "maliyyə vəziyyətinə dair hesabat"dır.

Növbəti səhifədə balans hesabatının müəssisədaxili və dərc edilən formaları yan-yanı göstərilmişdir.

## BALANS HESABATI

# DƏRC EDİLƏN FORMA



<b>DAXİLİ FORMA</b>	min AZN	<b>DƏRC EDİLƏN FORMA</b>	min AZN
<b>Əsas vəsaitlər</b>	470	<b>Aktivlər</b>	
Cari aktivlər	520	Əsas vəsaitlər	470
Cari passivlər çıxılmaqla,	<u>290</u>	Cari aktivlər	<u>520</u>
<b>Dövrüyyə kapitalı</b>	230	<b>CƏMI AKTİVLƏR</b>	<u>990</u>
<b>Cəlb edilmiş xalis aktivlər</b>	<u>700</u>	<b>Kapital və öhdəliklər</b>	
Aşağıdakılarla maliyyələşdirilmiş:		Səhmdar kapitalı	300
Səhmdar kapitalı	300	Ehtiyat vəsaitlər	<u>200</u>
Ehtiyat vəsaitlər	<u>200</u>		500
<b>Səhmdarların vəsaitləri</b>	500	Borclar	200
Borc kapitalı	200	Cari passivlər	<u>290</u>
<b>Cəlb olunmuş xalis kapital</b>	<u>700</u>	<b>CƏMI KAPİTAL VƏ ÖHDƏLİKLƏR</b>	<u>990</u>

## BALANS HESABATI

### DƏRC EDİLƏN FORMA



- Əsas vəsaitlər "uzunmüddətli aktivlər", yaxud "dövriyyədənəknar aktivlər" də adlana bilər.
- Əsas kapital səhmdar kapitalı və ehtiyat vəsaitlərin cəmidir və səhmdarların vəsaitləri və ya xalis dəyərin alternativ adıdır.
- Borclar "uzunmüddətli öhdəliklər" də adlana bilər və buraya növbəti 12 ayda deyil, daha uzaq gələcəkdə ödənilməsi tələb olunan borc maddələri daxildir.
- Əksər müəssisələrdə dərc edilən balans hesabatı müəssisədənəknar audit yoxlamasından keçir, hərçənd, adətən, satışın dəyərinə və balans hesabatında əks olunan investisiyaya istinadən qiymətləndirilən kiçik müəssisələrdə müxtəlif qaydalar tətbiq edilə bilər.
- Bu forma üçün yalnız ümumiləşdirilmiş məlumat tələb olunur – maliyyə hesabatı balans hesabatına çarpaz istinad edilən təfərrüatlı qeydlərlə müşayiət olunur.
- Bu forma əvvəlki illə müqayisəli rəqəmləri əks etdirməlidir.





## II bölmə

# MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR

## HESABATI

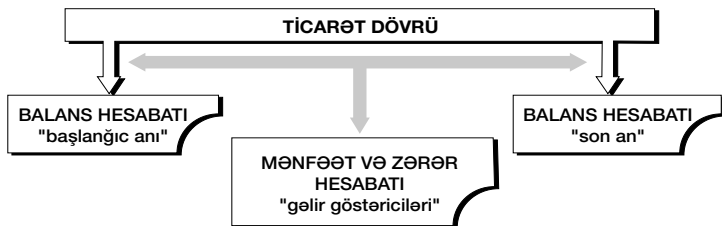
Giriş .....	səh. 70
Mənfəət nağd pul deyil .....	səh. 73
Əməliyyat mənfəəti .....	səh. 78
Maliyyələşdirmə xərcləri .....	səh. 82
Nümunə .....	səh. 85
Dərc edilən forma .....	səh. 90

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

# MALİYYƏ HESABATLARI ARASINDA ƏLAQƏ



- Gəlir göstəriciləri müəyyən edilmiş ticarət dövrü ilə əlaqədar qiymətləndirilir.
- Balans hesabatı **müəyyən bir an (dövr)** üzrə biznes investisiyasının "təsvirini verir":
  - hesabat dövrünün başlanğıcında və;
  - hesabat dövrünün sonunda
- Mənfəət və zərər hesabatı balans hesabatının bu tarixləri arasında gəlir göstəricilərinin qiymətləndirilməsi nöqtəyi-nəzərindən baş verənləri əks etdirir.



## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

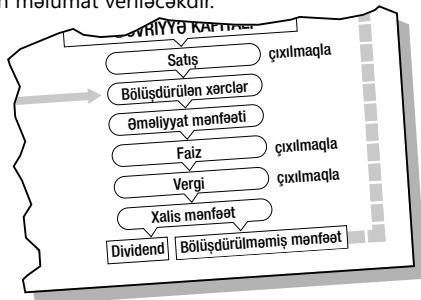
# MÜXTƏLİF YANAŞMALAR



Müəssisə daxilində gəlir və ya mənfəət göstəriciləri barədə hesabat vermək üçün müxtəlif forma və üsullardan istifadə edilir, məsələn:

- ticarət əməliyyatları barədə hesabat;
- əməliyyat nəticələri haqqında hesabat;
- gəlirlər haqqında hesabat və s.

Adından asılı olmayaraq, istənilən maliyyə hesabatında biznes modelinin aşağıdakı hissəsi barədə tam və ya qismən məlumat veriləcəkdir.



◀ səh. 44

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

# GƏLİR GÖSTƏRİCİLƏRİ



Beləliklə, mənfəət və zərər hesabatı müəyyən müddət ərzində gəlir göstəricilərinə dair hesabatdır və aşağıdakıları əks etdirir:

- satılan məhsul və ya xidmətlərin dəyəri – **satış**;
- bu satışları həyata keçirərkən müəssisənin çəkdiyi xərclər.

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

# MƏNFƏƏT NAĞD PUL DEYİL



Mənfəət və zərər hesabatı maliyyə hesabatı dövrü ərzində satılmış mallar üzrə mənfəəti və ya zərəri ölçür.

- Mənfəət və zərər hesabatı müəssisəyə mədaxil və ya müəssisədən məxaric edilən pul axınlarını ölçür.
- Əsas fərq məhz bundan ibarətdir.
- Pul axını müəssisənin maliyyə idarəetməsinin ən mühim hissəsidir və onunla bağlı göstəricilər pul axınları üzrə hesabatda öz əksini tapır (Daha ətraflı məlumat üçün bax: "Pul axınlarının idarə edilməsi" kitabı).
- Biznesi idarə etmək üçün həm **mənfəət**, həm də **nağd pul** vəsaitləri nəzərə alınmalıdır.

MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

## MƏNFƏƏT NAĞD PUL DEYİL

SATIŞ

Satışdan əldə edilən vəsait nağd pul **DEYİL**, hesabat dövrü ərzində satılmış məhsul və ya xidmətlərin dəyəridir (ƏDV (əlavə dəyər vergisi) çıxılmaqla).

(Müştərinin hələ ödəniş etmədiyi satışlar balans hesabatında "debitor borcları" kimi görünəcək).



MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

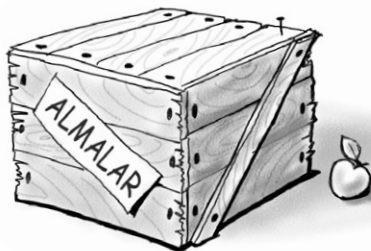
## MƏNFƏƏT NAĞD PUL DEYİL

### BÖLÜŞDÜRÜLƏN XƏRCLƏR

Mənfəətin düzgün ölçü vahidi olması üçün gəlirlər onlara uyğun xərclərlə müqayisə olunmalıdır.

ALMANIN GƏLİRİ İLƏ ARMUDUN XƏRCİNİ MÜQAYISƏ ETMƏYİN!

Beləliklə, bölüşdürülən xərclər sərf olunmuş nağd pul **DEYİL**, hesabat dövrü ərzində satılmış malların istehsalı və çatdırılmasına çəkilən əməliyyat xərcləridir.



## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

### MƏNFƏƏT NAĞD PUL DEYİL



- Alınmış, lakin satılmış məhsullar üçün hələ istifadə edilməmiş mallar balans hesabatında "mal-material ehtiyatları" kimi göstəriləcək.
- Alınmış, lakin hələ ödənilməmiş mallar balans hesabatında kreditor borcları kimi göstəriləcək.

Məsələn, anbarınıza 100 AZN dəyərinə mal-material çatdırılır.

- |  |  |  |
|--|--|--|
| • Mal-material üçün ödəniş anbara qəbul edildikdə: | mal-material ehtiyatı 100 AZN artır;<br>kreditor borcları 100 AZN artır.     | Mənfəət və zərəre təsir etmir.           |
| • Mal-material üçün ödəniş edildikdə:              | kreditor borcları 100 AZN azalır;<br>nağd pul vəsaiti 100 AZN azalır.        | Mənfəət və zərəre təsir etmir.           |
| • Mal-material müştəriyə göndərildikdə:            | mal-material ehtiyatları 100 AZN azalır;<br>kreditor borcları 100 AZN artır. | Mənfəət və zərəre məhz İNDİ. təsir edir. |



MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

## MƏNFƏƏT NAĞD PUL DEYİL



Yuxarıdakı nümunədən göründüyü kimi, hər dəfə müəssisə:

- mal-material ehtiyatı aldıqda və ya saxladıqda;
- kredit verdikdə və ya;
- kredit götürdükdə...

...əldə edilən mənfəət nağd pul vəsaiti olmayacaq.

Bu mövzu "Pul axınlarının idarə edilməsi" kitabında daha ətraflı təhlil edilmişdir.

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

# ƏMƏLIYYAT MƏNFƏƏTİ



Mənfəət hesabatda müxtəlif səviyyələrdə ölçülür, belə ki, müəssisə xərclərinin əlavə aspektləri də nəzərə alınır.

Birinci növbədə, **əməliyyat mənfəətini** – əməliyyat performansının ölçülməsini nəzərdən keçirin.

Bu, modeldə aşağıdakı kimi göstərilmişdir:



## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI



# ƏMƏLİYYAT MƏNFƏƏTİ

## BÖLÜŞDÜRÜLƏN XƏRCLƏR

Müəssisənin əməliyyat xərcləri (və ya bölüşdürülən xərclər) cari xərclərin iki növü nəticəsində yaranır:

**Məhsulla əlaqəli xərclər:** məhsulun maya dəyərini və son nəticədə, **satılmış malların maya dəyərini** bir hissəsini təşkil edənlər

**Digər xərclər:** dəstək xidmətlərinin göstərilməsi ilə əlaqəli olanlar, məsələn:

- satış;
- paylaşdırma;
- "tədqiqat və inkişaf" ("R&D");
- işçi heyəti;
- inzibati idarəetmə və s.

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

### ƏMƏLİYYAT MƏNFƏƏTİ

#### BÖLÜŞDÜRÜLƏN XƏRCLƏR



Hər bir müəssisənin özünəməxsus "maya dəyərinin hesablanması" sistemi olmasına baxmayaraq, adətən, bölgü aşağıdakı kimi olur:

- **Məhsulla əlaqəli xərclər:** material, təkrar satış üçün alınan hissələr, emalatxana əməyi (işçi qüvvəsi və avadanlıqlar), istehsalə çəkilən xərclər (əlavə istehsal xərcləri).
- **Digər xərclər:** qeyri-istehsal şöbəsinə aid bütün cari xərclər.

Hər iki kateqoriya hesabatda aşağıdakı kimi göstərilir:

- satılmış malların maya dəyəri (məhsulla əlaqəli xərclər);
- digər xərclər (bəzən "dəstək xidmətləri" də adlandırılır).

Məhsulun maya dəyərinin hesablanması sistemləri "Büdcələrin idarə edilməsi" kitabında izah edilmişdir.

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

### ƏMƏLİYYAT MƏNFƏƏTİ



Beləliklə, əməliyyat mənfəətinin daha təfərrüatlı hesabatında aşağıdakılar öz əksini tapır:

Satış	AZN
Satılmış malların maya dəyəri çıxılmaqla	1600
	<u>1000</u>
<b>Ümumi mənfəət</b>	600
Xərclər çıxılmaqla	<u>400</u>
<b>Əməliyyat mənfəəti</b>	<u>200</u>

Qeyd:


- 1 Ümumi mənfəət hesabat dövrü ərzində satılmış malların satış qiyməti ilə istehsal dəyəri arasındakı fərkdir.
- 2 Əməliyyat mənfəəti mənfəət və zərər hesabatında əməliyyatlar üzrə rəhbərliyin nəzarət etdiyi ən aşağı səviyyədir (əməliyyat mənfəətinə əksərən "EBIT" ("Earnings Before Interest and Tax")), yəni "faiz və vergilər çıxılmamış mənfəət və ya "şərti xalis mənfəət" də deyilir).

MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

## MALİYYƏLƏŞDİRMƏ XƏRCLƏRİ



Əməliyyat xərclərinin uçotundan sonra müəssisənin ödəməli olduğu digər xərclər də vardır:

- **Faiz:** müqavilədə razılaşdırılmış şərtlərə uyğun olaraq ödəniləcək borc faizləri.  
 səh. 14  
**Qeyd:** maliyyə ilinin nə dərəcədə uğurlu keçib-keçməməsindən asılı olmayaraq, faizlər ödənilməlidir, bu səbəbdən də müəssisənin aldığı borc kapitalı nə qədər çox olarsa, maliyyə riski də bir o qədər böyük olar.
- **Vergi:** Müəssisələr vergi məbləğlərini qanuni yollarla azaltmağa çalışsalar da (vergi xərclərinin optimallaşdırılması), ödəniləcək vergi məbləğini müəyyənləşdirən başlıca amil dövlətin maliyyə siyasətidir.

Faiz və vergilər çıxıldıqdan sonra yerdə qalan mənfəət **xalis mənfəət** adlanır.


## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

### XALIS MƏNFƏƏT



Xalis mənfəət və ya qazanc – müəssisənin bütün xərcləri ödənildikdən sonra yerdə qalan məbləğdir. **Nəticə etibarilə, xalis mənfəət səhmdarlara məxsusdur.**

Xalis mənfəətin bir qismi səhmdar investisiyasından gələn gəlir kimi onlara ödənilir. Bu, **dividend** adlanır.

Yerdə qalan məbləğ işə biznesi daha da böyüdə bilmək üçün işə təkrar investisiya olaraq yatırılır. Bu, **bölüşdürülməmiş mənfəət** adlanır və balans hesabatına "Ehtiyat vəsaitlər" kimi daxil edilir.  səh. 54

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

# DİVİDENDLƏRİN ÖDƏNİLMƏSİ

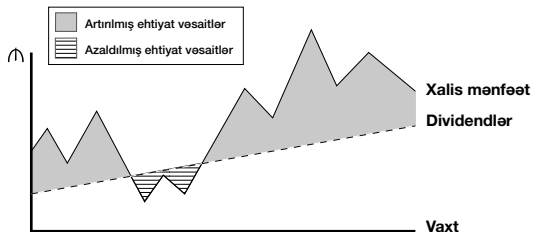
## NƏ QƏDƏR DİVİDEND ÖDƏNİLMƏLİDİR



- Bölüşdürülməmiş mənfəət uzunmüddətli maliyyələşdirmənin ən ucuz başa gələn formasıdır, odur ki, əksər müəssisələr bu mənfəəti mümkün qədər bölüşdürülmədən saxlamaq istəyirlər.
- Lakin səhmdarlar gəlir və artım gözləyirlər.
- Səhmdarları narazı salmaqla müəssisə direktorlar şurasının işdən azad edilməsi və/ və ya başqa bir müəssisə tərəfindən "udulma" təhlükəsi ilə üzləşə bilər. ◀◀ səh. 11

Bu səbəbdən də xalis mənfəət siyasi bir qərara əsaslanaraq bölüşdürülməlidir.

Əsas səhmdarlar, məsələn, maliyyə müəssisələri dividendlərin stabil axınına üstünlük verirlər. Buna görə də xalis mənfəətin ildən-ilə dəyişkən olması (artıb-azalması) bölüşdürülməmiş mənfəətin də dəyişkənliyinə səbəb olur.



84

*Nəzərə alın ki, müəyyən şərtlər daxilində dividendlər hətta xalis mənfəətdən də çox ola bilər və bu da ehtiyat vəsaitlərdə azalma ilə nəticələnir.*



## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI



### NÜMUNƏ: "ARC PLC" MÜƏSSİSƏSİ

31 dekabr 202\_ - \_ ildə başa çatan 12 aylıq dövr üzrə mənfəət və zərər hesabatı<sup>1</sup>:

	min AZN	min AZN
Satış		1600
Satılmış malların maya dəyəri çıxılmaqla,		
Birbaşa xammal xərcləri	500	
Birbaşa əmək haqqı xərcləri	150	
Əlavə istehsal xərcləri	<u>350</u>	
<b>Ümumi mənfəət</b>		<u>1000</u>
<b>Xərclər çıxılmaqla,</b>		600
İnzibati xərclər	200	
Satış xərcləri	60	
Paylaşdırma xərcləri	80	
Marketinq xərcləri	<u>60</u>	
<b>Cəmi xərclər</b>		<u>400</u>
<b>Xalis əməliyyat mənfəəti</b>		200
Faiz çıxılmaqla,		<u>33</u>
<b>Vergi çıxılmamış xalis mənfəət</b>		167
Vergi çıxılmaqla,		<u>57</u>
<b>Xalis mənfəət (qazanc)</b>		110
Dividend çıxılmaqla,		<u>30</u>
<b>Bölüşdürülməmiş mənfəət</b>		<u>80</u>

Qeyd.

- 1 Hesabat mənfəət və ya zərərin ölçüldüyü müəyyən dövrə aiddir.
- 2 Satılmış malların maya dəyəri bəzən məhsul dəyərinin fərqli elementləri üzrə təhlil edilir.

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

# SATILMIŞ MALLARIN MAYA DƏYƏRİ



Satılmış malların maya dəyərini alternativ təqdimatı aşağıdakı kimidir:

İlin əvvəlinə hazır məhsul qalığı	min AZN 260
Hesabat dövrü ərzində tamamlanmış hazır məhsullar əlavə edilməklə,	<u>920</u> 1180
İlin sonuna hazır məhsul qalığı çıxılmaqla,	<u>180</u>
<b>Satılmış malların maya dəyəri</b>	<u>1000</u>



## SATILMIŞ MALLARIN MAYA DƏYƏRİ

- Fərz edin ki, hesabat dövrünün əvvəlində müəssisənin 260 min AZN dəyərində hazır məhsul qalığı var.
- Hesabat dövrü ərzində onun üzərinə istehsalat şöbəsindən 920 min AZN dəyərində hazır məhsul əlavə edilir.
- Hesabat dövrünün sonunda heç nə satılmayıbsa, 1 milyon 180 min AZN dəyərində hazır məhsul qalığı olmalıdır.
- Lakin hesabat dövrünün sonuna qalıq sayılarkən ehtiyatda yalnız 180 min AZN dəyərində məhsul olduğu məlum olur.
- Deməli, aradakı **fərqə əsasən** belə çıxır ki, göndərilmiş hazır məhsulların dəyəri, yəni satılmış malların maya dəyəri 1 milyon AZN olmalıdır.

## TEZ-TEZ QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR





"İki müəssisənin nəticələrini müqayisə etsək, daha çox mənfəət əldə etmiş müəssisənin daha yaxşı işlədiyini görürük".

*Əslində, vacib olan bu deyil. Mənfəət deyil, mənfəətlilik vacibdir, yəni investisiya olaraq yatırılmış hər bir 1 AZN nə qədər mənfəət gətirir? Hər halda, 1000 AZN mənfəət gətirən layihəyə investisiya qoymaq imkanını qiymətləndirdikdə ilk sual belə olardı: "1000 AZN mənfəət əldə etmək üçün nə qədər investisiya qoymaq lazımdır?" Müəssisənin performansını **cəlb olunmuş kapital üzrə gəlir ("ROCE" - "Return On Capital Employed")** əsasında ölçülür:*

$$\text{"ROCE"} = \frac{\text{əməliyyat mənfəəti}}{\text{cəlb olunmuş xalis kapital}} \times 100$$

### Qeyd

- Əməliyyat mənfəəti mənfəət və zərər hesabatında əməliyyatlar üzrə rəhbərliyin nəzarət etdiyi ən aşağı səviyyədir.  səh. 81
- Cəlb olunmuş xalis kapital = maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi  səh. 61

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

# TEZ-TEZ QARŞILAŞDIĞIMIZ YANLIŞ FİKİRLƏR NÜMUNƏ



*X və Y şirkətlərinin performansını müqayisə edək.*

	<i>Əməliyyat mənfəəti</i>	<i>Cəlb olunmuş xalis kapital</i>	<i>ROCE</i>
	<i>mln AZN</i>	<i>mln AZN</i>	<i>%</i>
X	10	25	40
Y	100	400	25

*Beləliklə, Y şirkətinin X şirkəti ilə müqayisədə 10 dəfə daha artıq əməliyyat mənfəəti əldə etməsinə baxmayaraq, X şirkəti investisiyadan daha yaxşı istifadə edir (X şirkətinin mənfəətliliyi daha yüksəkdir, belə ki, Y şirkəti hər 1 AZN üzrə 25 qəpik uzunmüddətli maliyyəni təmin edərkən X şirkətində bu rəqəm 1 AZN üzrə 40 qəpik təşkil edir.*

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

### DƏRC EDİLƏN FORMA



- Müəssisə sahiblərini məlumatlandırmaq üçün istifadə olunan mənfəət və zərər hesabatının dərc edilən forması rəqiblər üçün də əlçatandır.  
Aşağıdakı dilemmaya diqqət yetirin:
  - müəssisə sahiblərini məlumatlandırmaq üçün hesabat dərc edilir;
  - rəqiblər dərc edilmiş məlumatlardan istifadə edir.
- Bu səbəbdən də təcrübədə, bir qayda olaraq, belə bir üsul tətbiq edilir: qanuni minimumlar konkret rəqəmlərlə göstərilir və göstərilən rəqəmləri (məsələn: direktorların hesabatları) dəstəkləmək üçün biznes hesabatları və təsvirlər təqdim edilir.
- Cari xərclərin əsas maddələri hesabatların əlavələrində qeyd olunur, məsələn: işçi qüvvəsinin xərcləri; əmək haqqı xərcləri; sosial təminat xərcləri; amortizasiya; xeyriyyə məqsədilə yardımlar; siyasi ianələr və s.

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

### DƏRC EDİLƏN FORMA



- Bu forma səh. 85-də verilmiş rəhbərlik üçün hazırlanan daxili hesabat formasına oxşayır, amma xalis mənfəətdə dayanır.
- Xalis mənfəətin nə qədər hissəsinin dividend kimi paylaşıldığını və nə qədər hissəsinin yenidən investisiya yatırıldığını izah etmək üçün dərc edilən hesabatlarda ayrıca arayış verilir.
- Satış "gəlir" və ya "dövriyyə" adlandırıla bilər. Xalis əməliyyat mənfəəti "EBIT" (faiz və vergilər çıxılmamış mənfəət) adlandırıla bilər.
- Xalis mənfəət "qazanc" adlandırıla bilər.

**... tarixində tamamlanan  
12 aylıq dövr üzrə mənfəət  
və zərər hesabatı**

	min AZN
Satış	1600
Satışın maya dəyəri	<u>1000</u>
Ümumi mənfəət	600
Paylaşdırma xərcləri	80
İnzibati xərclər	<u>320</u>
Xalis əməliyyat mənfəəti	200
Faiz	<u>33</u>
Vergilər çıxılmamış mənfəət	167
Vergi	<u>57</u>
Dövr üzrə xalis mənfəət	110

## MƏNFƏƏT VƏ ZƏRƏR HESABATI

### **DƏRC EDİLƏN FORMA**



- Əvvəlki illərin rəqəmlərini göstərmək tələb olunur.
- Göstərilən rəqəmlər yalnız ümumi məbləğlərdir, hesabatların əlavələrində bu rəqəmlər müəyyən dərəcədə açıqlanır.
- Böyük müəssisələrdə rəqəmləri məhsullar, müştərilər və ya struktur vahidləri üzrə bölmək qeyri-mümkün olmasa da, çətin olur.
- Dərc edilmiş hesabat audit yoxlamasından keçir.

(Qeyd: Adətən, satışın dəyərinə və/və ya cəmi aktivlərin dəyərinə istinadən qiymətləndirilən kiçik müəssisələrdə xüsusi qaydalar tətbiq edilə bilər.)





**ƏLAVƏ 1**  
**MALİYYƏ**  
**JARQONLARININ İZAHİ**

## JARQONLARIN İZAHİ



Səhifə

<b>Bölüşdürülən xərclər:</b>	Hesabat dövrü ərzində satılmış məhsulların istehsalı və çatdırılması ilə əlaqədar olan cari xərclər	
<b>Balans hesabatı:</b>	Müəyyən bir anda (dövrədə) pulun haradan gəldiyini ( <b>cəlb olunmuş xalis kapital</b> ) və hal-hazırda necə istifadə edildiyini ( <b>cəlb olunmuş xalis aktivlər</b> ) göstərən maliyyə hesabatı	27
<b>Şərti xalis mənfəət:</b>	Bax: <b>Əməliyyat mənfəəti</b>	46
<b>Kapital xərcləri:</b>	Obyektlərin/proseslərin ( <b>əsas vəsaitlər</b> ) satın alınması və ya sazlanması/təmiri ilə əlaqədar olan xərclər	81
<b>Satılmış malların maya dəyəri:</b>	Hesabat dövrü ərzində satılmış malların <b>maya dəyəri</b> (həmçinin satışın maya dəyəri də adlanır)	37
<b>Kreditor borcları:</b>	Müəssisənin təchizatçılara borclu olduğu pulun məbləği (həmçinin " <b>ödənəcək borclar</b> " da adlanır)	
<b>Cari aktivlər:</b>	Nağd pul vəsaitləri və ya ticarətin normal gedişatı zamanı nağd pula çevrilən aktivlər ( <b>mal-material ehtiyatları, debitor borcları</b> )	80

## JARQONLARIN İZAHİ



		Səhifə
<b>Cari passivlər (öhdəliklər):</b>	Qısa müddət ərzində (adətən, 12 ayda) digər tərəfə (məsələn: təchizatçılara, banklara) ödənilməli olan məbləğlər	22
<b>Debitor borcları:</b>	Müştərilərin müəssisəyə borclu olduğu məbləğ (həmçinin <b>alınacaq borclar</b> da adlanır)	22
<b>Amortizasiya:</b>	<b>Əsas vəsaitlərin</b> dəyərinin onlardan istifadə müddətində əldə edilən gəlirdən silinməsi metodudur	29
<b>Dividend:</b>	Qoyduqları investisiyadan səhmdarlara gəlir vermək məqsədilə <b>xalis mənfəətin</b> onlara ödənilən hissəsi	30
<b>Xalis mənfəət:</b>	<b>Faiz</b> və <b>vergilər</b> də daxil olmaqla, müəssisənin bütün xərcləri ödənildikdən sonra səhmdarlara qalan mənfəət: bir qismi <b>dividend</b> kimi ödənilir, digər qismi isə <b>bölüşdürülməmiş mənfəət</b> şəklində yenidən investisiya olaraq yatırılır.	30
<b>"EBIT":</b>	Faiz və vergilər çıxılmamış mənfəət; bax: <b>Əməliyyat mənfəəti</b>	81
<b>Əsas vəsaitlər:</b>	Müəssisənin infrastrukturunu təmin edən obyekt və ya proseslər: əsasən, təkrar satış məqsədilə deyil, müəssisə daxilində istifadə üçün satın alınır.	19

## JARQONLARIN İZAHİ



	Səhifə
<b>Ümumi mənfəət:</b> Satılmış malların maya dəyəri çıxılmaqla, <b>satış</b>	80
<b>Faiz:</b> Kreditorların müəssisəyə qoyduqları investisiyadan faiz şəklində götürdükləri gəlir	30
<b>İnventar:</b> Bax: <b>Mal-material ehtiyatları</b>	
<b>Borc kapitalı:</b> Müəssisəyə borc şəklində yatırılan uzunmüddətli investisiya	13
<b>Cəlb olunmuş xalis aktivlər:</b> Mühasiblərin " <b>maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi</b> " üçün istifadə etdiyi ifadə, yəni: <b>əsas vəsaitlər və dövriyyə kapitalı</b>	61
<b>Xalis balans dəyəri:</b> Amortizasiya çıxılmaqla, əsas vəsaitlərin balans hesabatında xalis balans dəyərində qiymətləndirilən dəyəridir	46
<b>Cəlb olunmuş xalis kapital:</b> Mühasibin "maliyyə vəsaitlərinin mənbəyi" üçün istifadə etdiyi ifadə, yəni: <b>xalis dəyər və borc kapitalı</b>	
<b>Xalis mənfəət:</b> Bir qədər qarışıq olsa da, daxili hesabatlarda bu termin, adətən, "əməliyyat mənfəəti"nin alternatividir, lakin dərc edilən hesabatlarda " <b>xalis gəlir</b> " və ya " <b>qazanc</b> " terminləri ilə eyni mənanı ifadə edir.	
<b>Xalis dəyər:</b> Bax: <b>Səhmdarların vəsaitləri</b>	

ƏLAVƏ 1

## JARQONLARIN İZAHİ



<b>Uzunmüddətli aktivlər:</b>	Bax: <b>Əsas vəsaitlər</b>	Səhifə 68
<b>Uzunmüddətli passivlər (öhdəliklər):</b>	Növbəti 12 ayda deyil, daha uzaq gələcəkdə ödənilməsi tələb folunan borclar	68
<b>Əməliyyat mənfəəti:</b>	Əməliyyat performansının ölçüsü: əməliyyat xərclərinin hamısı (məhsulla əlaqəli və digər xərclər) çıxılmaqla, lakin maliyyəələşdirmə xərcləri (faiz, vergi və dividend) daxil olmaqla hesablanan mənfəət	78
<b>Əməliyyat hesabı:</b>	Bax: <b>Mənfəət və zərər hesabı</b>	
<b>Kreditor borcları:</b>	Bax: Kreditorlar	
<b>Məhsulun maya dəyəri:</b>	Müəssisənin "maya dəyərinin hesablanması sistemi"ndən asılı olaraq, fərqli şəkildə hesablanarsa da, bir qayda olaraq, xammal və işçi qüvvəsinə çəkilən xərclər və istehsal xərcləri məhsulun maya dəyərinə daxildir	80

## JARQONLARIN İZAHİ



		Səhifə
<b>Mənfəət və zərər hesabatı:</b>	Hesabat dövrü üzrə mənfəətliliyi ölçən maliyyə hesabatı	69
<b>Ehtiyat vəsaitlər:</b>	Səhmdar vəsaitlərinin bir hissəsini təşkil edən bölüşdürülməmiş mənfəəti ifadə edən toplu termin. Əsas ehtiyat vəsaitləri bunlardır: <b>bölüşdürülməmiş mənfəət, emissiya gəliri hesabı və yenidən qiymətləndirmə ehtiyatı</b>	54
<b>Bölüşdürülməmiş mənfəət:</b>	Müəssisəyə yenidən investisiya kimi yatırılan mənfəət	16
<b>Yenidən qiymətləndirmə ehtiyatı:</b>	Yenidən qiymətləndirmə nəticəsində <b>əsas vəsaitlərin</b> dəyərində yaranmış artım və ya azalma "yenidən qiymətləndirmə ehtiyatındakı" artım və ya azalma ilə müşayiət olunur.	55
<b>Gəlir:</b>	<b>Satış həcmnin</b> alternativ adı	
<b>Gəlir hesabatı:</b>	Bax: <b>Mənfəət və zərər hesabatı</b>	

## JARQONLARIN İZAHİ



		Səhifə
<b>Cari xərclər:</b>	Əsas vəsaitlərin dəyərinin artması ilə nəticələnməyən bütün xərclər	36
<b>"ROCE":</b>	Cəlb edilmiş kapital üzrə gəlirlilik: əməliyyat mənfəətinin əldə edilməsi üçün cəlb olunmuş xalis kapitalın nə dərəcədə effektiv istifadə edildiyini ölçür:	88
	$= \frac{\text{əməliyyat mənfəəti}}{\text{cəlb olunmuş xalis kapital}} \times 100$	
<b>Satış:</b>	Satılmış malların qiymə dəyəri (ƏDV çıxılmaqla)	74
<b>Səhmdar kapitalı:</b>	Müəssisənin səhmlərini alan səhmdarların uzunmüddətli maliyyələşdirməsi	10
<b>Emissiya gəliri hesabı:</b>	Səhmlər nominal dəyərdən yuxarı qiymətə buraxılırsa, yaranan gəlirlər emissiya gəliri hesabında toplanaraq bu <b>ehtiyat vəsaitləri</b> yaradır.	54



## JARQONLARIN İZAHİ

### Səhmdarların vəsaitləri:

Səhmdarların müəssisəyə qoyduğu investisiyaların cəmi, yəni: **səhmdar kapitalı** və **ehtiyat vəsaitlər**

Səhifə  
60

### Maliyyə vəziyyəti üzrə hesabat:

Bax: **Balans hesabatı**

### Mal-material ehtiyatları:

Xammal, tamamlanmamış iş/məhsul və hazır məhsulların ümumi dəyəri

21

### Vergi:

Dövlətə ödəniləcək vergini maliyyələşdirmək üçün müəssisə mənfəətinin istifadə ediləcək hissəsi

81

### Ticarət əməliyyatları üzrə hesabat:

Bax: **Mənfəət və zərər hesabatı**

### Dövriyyə:

Satışın alternativ adı

### Dövriyyə kapitalı:

Material (xammal), xidmət və kredit axınını təmin etmək üçün istifadə olunan maliyyə vəsaitləri: **cari aktivlər və cari passivlər)**

22

### Qalıq dəyər:

Bax: **Xalis balans dəyəri**





## **ƏLAVƏ 2** **AMORTİZASIYANIN** **HESABLANMASI**

ƏLAVƏ 2



## AMORTİZASIYANIN HESABLANMASI

Mühasiblər nə qədər amortizasiya hesablayacaqlarını necə qərarlaşıdırırlar?

Amortizasiya ...

**aktivlərin "faydalı istifadə müddəti" üzrə  
proporsional şəkildə bölüşdürülən "amortizasiya olunan  
dəyəri" illik əsasda hesablanır.**

ƏLAVƏ 2



## AMORTİZASIYANIN HESABLANMASI

- Amortizasiya olunan dəyər nədir?

Kapital xərclərinin müəssisəyə sərf olunan hissəsidir, yəni faydalı istifadə müddətinin sonunda aktivin ilkin dəyərindən son qalıq dəyərini çıxılmasından sonra əldə olunan dəyərdir.



## AMORTİZASIYANIN HESABLANMASI

- Faydalı istifadə müddəti nədir?

Müəssisənin əsas vəsaitlərdən istifadə etməyi planlaşdırdığı müddətdir.



40-50 il?



3-5 il?



4-25 il?



2-5 il?

- Bu və ya digər əsas vəsait (aktiv) müəssisəyə neçə il fayda verəcək?
  - bu və ya digər əsas vəsait (aktiv) neçə il istifadə ediləcək?
  - texnologiyalarda "sıçrayış" ehtimalı nə dərəcədə yüksəkdir?
  - və bu nə vaxt baş verəcək?
  - bu və ya digər əsas vəsaiti (aktiv) tələb edən məhsulların "bazar ömrü" nə qədərdir?

Bu suallara cavab tapmaqda mühasibə kömək lazım ola bilər!

ƏLAVƏ 2



## AMORTİZASIYANIN HESABLANMASI

PROPORSİONAL (və ya XƏTTİ) SİLİNMƏ METODU

Amortizasiya olunan dəyəri faydalı istifadə müddəti üzrə proporsional bölüşdürməyin ən sadə yolu "proporsional və ya xətti silinmə" metodudur.

$$\frac{\text{Amortizasiya olunan dəyər}}{\text{İstifadə müddəti}} \\ = \text{illik ..... AZN}$$

**Nümunə:**

Müəssisə 5 il bazar ömrü olacağı proqnozlaşdırılan məhsul istehsal etmək üçün dəyəri 500 000 AZN olan yeni avadanlıq satın alır. Bu müddətin sonunda avadanlığın yenidən satış qiymətinin 50 000 AZN olacağı təxmin edilir.

$$\text{İllik amortizasiya ayırması} = \frac{500\,000\text{ AZN} - 50\,000\text{ AZN}}{5\text{ il}} \\ = \underline{\underline{\text{illik } 90000\text{ AZN.}}}$$

ƏLAVƏ 2



## AMORTİZASIYANIN HESABLANMASI

### DİGƏR METODLAR

Amortizasiyanın hesablanmasının başqa metodları da mövcuddur, məsələn:

- **Azalan qalıq metodu** - amortizasiya ayırmasının azaldılmış qalığın (yəni: toplanmış amortizasiya çıxılmaqla xərclər) illik sabit faiz dərəcəsi ilə müəyyən edilməsi.
- **İstehsal vahidi metodu** - amortizasiya ayırmasını istehsal edilmiş məhsul vahidlərinin sayına əsasən müəyyən edilməsi.

Müəssisələr əsas vəsaitə (aktivə) və onun istifadə şərtlərinə ən uyğun metodu seçməlidirlər.

Metodun seçimi və istifadə edilmiş parametrlər **MÜHÜM** rol oynayır və aşağıdakılara təsir edir:

- mənfəət;
- məhsulun maya dəyəri;
- əsas vəsaitlərin dəyəri.

**Bu məsələdə tam məsuliyyəti mühasibin öz üzərinə götürməsinə izin verməyin!!**

# Müəlliflər haqqında

Enn Houkins (BA\*, ACMA\*\*) iqtisadiyyat və istehsalın təşkili üzrə fərqlənmə dərəcəli idarəetmə mühasibidir. Enn dərin bilik bazası sayəsində istehlakçı və sənaye məhsulları sahələrində ali idarəetmə uçotu təcrübəsi qazanmışdır. Təlim məsələləri üzrə məsləhətçi kimi, o, iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə direktor və idarəçilər üçün maliyyə proqramları hazırlayır və təqdim edir. Enn davamlı inkişafın faydalarına böyük əhəmiyyət verir və bu mövzuda kitablar müəllifidir.

Klayv Törner (ACMA\*\*, MBCS\*\*\*) 1981-ci ildə idarəetmə üzrə məsləhət və təlim xidmətləri göstərmək məqsədilə təsis edilmiş "Turner Associates Training & Management Consultants Limited" şirkətinin idarəedici direktorudur. Klayv strateji biznes seçimlərini hazırlamaq üçün müəssisə rəhbərləri ilə əməkdaşlıq edir. Qiymətləndirmə prosesində iştirak etməklə yanaşı, müvafiq təşkilati strukturu işləyib hazırlayır və icra prosesini dəstəkləmək üçün idarəetmənin inkişafını təmin edir. Klayv Birləşmiş Krallıq və bir sıra başqa ölkələrdə magistr proqramları çərçivəsində maliyyə modullarının hazırlanması və təqdim edilməsində böyük təcrübəyə malikdir.

## Əlaqə

Şirkətdaxili maliyyə kurslarının keçirilməsində təlim mütəxəssisləri və idarəçilərə kömək edəcək yardımçı materiallara dair ətraflı məlumat üçün aşağıdakı ünvanlarda müəlliflərlə əlaqə saxlaya bilərsiniz:  
Enn: Ze Spini, Kvins Roud 27, Çeltenhem şəhəri, GL50 2LX. Veb-sayt: [www.leanmeansbeans.com](http://www.leanmeansbeans.com)  
Klayv: Brukvud Drayv 3, Barnt Qrin, Vusterşir qraflığı, B45 8GG; elektron poçt: [turner.associates@btinternet.com](mailto:turner.associates@btinternet.com)

Birinci nəşr: 1995 ISBN 9781870471329 İkinci nəşr: 2010 ISBN 978 1 906610 27 2

© Enn Houkins və Klayv Törner 1995, 2010

Dizayn, mətn yığımı və qrafika Birləşmiş Krallığın "efex ltd Printed" şirkətinə məxsusdur.

\*Bakalavr dərəcəsi ("Bachelor of Arts")

\*\*İxtisaslaşmış İdarəedici Mühasiblər İnstitutunun kiçik elmi işçisi ("Associate of the Chartered Institute of Management Accountants")

\*\*\* Britaniya Proqramçılar Cəmiyyətinin üzvü ("Member of the British Computer Society")

